

Witold Psurek

Kalifat i współczesna próba jego reaktywacji

Nurt SVD 51/1 (141), 56-68

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Kalifat i współczesna próba jego reaktywacji

Caliphate and the contemporary attempt at its reactivation

Witold Psurek

psurek@gmx.de

Ur. 1971 w Tychach; kapłan Archidiecezji Katowickiej; 2004-2005 odbył studia doktoranckie na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; pełnił funkcje wikariusza parafialnego, kapelana więziennictwa i szpitalnego, wykładowcy na Wydziale Humanistyczno-Społecznym Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej; obecnie jest kapelanem domu zakonnego Sióstr Urszulanek oraz katechetą w Zespole Szkół Urszulińskich w Rybniku; zainteresowania naukowe: islam, dialog międzyreligijny, miejsce religii w kulturze.

Okres sprawowania władzy przez Muhammada

W chwili śmierci Muhammada w 632 roku przed wspólnotą muzułmańską pojawił się problem, kto zostanie następcą Proroka. Jego władza wynikała bowiem z otrzymanego objawienia i przekazania Koranu z jednoczesną implementacją treści we wszystkich sferach życia wyznawców. Z całą pewnością właśnie ta pozycja oraz wynikająca z niej sytuacja była jednym z powodów zaproponowania przeprowadzki zagrożonej w istnieniu młodej mekkańskiej wspólnoty przez delegację mieszkańców Jasribu (Yatrib, późniejsza Medyna). Zagrożenie ze strony mekkańskich rodów było spowodowane dezaprobatą, z jaką spotykał się Muhammad i jego zwolennicy, mający zdecydowanie negatywny stosunek do tradycyjnych wierzeń mekkańczyków. Konflikt pomiędzy Kurajszytami a stronnictwem Muhammada był po myśli mieszkańców Jasribu. Spodziewali się bowiem, że Muhammad nie będzie chciał reprezentować wobec nich interesów

konkurencyjnego ośrodka miejskiego, ale dokona skutecznego arbitrażu w sporze pomiędzy plemionami Al-Aus i Al-Chazradż.

Spór został skutecznie zażegnany. Muhammad z jednej strony stał się faktycznym wodzem muzułmańskiej społeczności, a z drugiej – jej arbitrem, co zostało zapisane w tzw. konstytucji medyńskiej. W tym miejscu rozwija się także koncepcja ummy – społeczności wierzących w Allaha. Już nie tylko więzy krwi jednoczą ludzi, ale przede wszystkim wspólnie wyznawana wiara. Jednocześnie zaszło tu pewne sprzężenie zwrotne. Skuteczne i sprawiedliwe rozstrzygnięcie sporów przydawało wspólnocie muzułmańskiej nowych członków, którzy w Muhammadzie widzieli arbitra, a z czasem zwierzchnika wszystkich medyńczyków¹. I choć wiele z tych nawróceń było czysto formalnych (nie pociągały za sobą faktycznego uznawania Muhammada za proroka), to jednak stopniowo utrwalała się władza Proroka, zwłaszcza po wygranych przez niego bitwach w Nahli i pod Badrem (obie w 624 roku). Jego pozycję wzmocniło też wypędzenie żydowskich plemion (Kurajza, a następnie An-Nadir) oraz konfiskata ich mienia, a także rozdzielenie go pomiędzy siebie i muhadżirów².

W okresie medyńskim nastąpiło też (często jako wynik licznych waśni pomiędzy Medyną a Mekką, sprzymierzoną z innymi plemionami) całkowite zerwanie więzi z judaizmem i chrześcijaństwem (pomimo że Koran wymienia wszystkie trzy religie monoteistyczne jako „Ludy Księgi”). Islamowi nadano zupełnie odmienny charakter, ustanawiając choćby dzień święty w piątek (w miejsce żydowskiego szabat i chrześcijańskiej niedzieli). Zmieniono także kierunek modlitwy z Jerozolimy na Mekkę, usankcjonowano pogańskie zwyczaje pielgrzymowania do Mekki oraz związane z tym rytuały. W 632 roku Muhammad postanowił sam poprowadzić pielgrzymkę – tzw. pożegnalną. Miesiąc później, złożony ciężką chorobą, umarł w Medynie, nie pozostawiając po sobie męskiego potomka. Było to szczególnie istotne dla zwyczajów związanych z obieraniem przywództwa w klanach czy rodach³. Stało się to także przyczyną późniejszych podziałów wśród muzułmanów, których część opowiedziała się po stronie Alego, męża jedynej córki Muhammada i Chadidży, uznając go za prawowitego spadkobiercę – zięcia, ale i przybranego syna Proroka (Muhammad wcześniej adoptował Alego, jeszcze za życia jego ojca Abu Taliba – prawdopodobnie po

¹ Por. J.D. Sourdel, *Cywilizacja islamu*, tłum. M. Skuratowicz, W. Dembski, Warszawa 1980, s. 39 n.

² Tamże. Zob. J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, t. 1, Warszawa 2002, s. 30.

³ Por. J.D. Sourdel, *Cywilizacja islamu*, dz. cyt., s. 42-43.

to, by odciążyć jego rodzinę w obowiązkach utrzymania i wychowania dziecka).

Odejście Muhammada było szokiem dla muzułmanów. Prorok nie pozostawił po sobie żadnych dyspozycji odnośnie do sukcesji. Traumatyczną sytuację starał się opanować Abu Bakr. Jeszcze przed pogrzebem Muhammada władzę nad wspólnotą tymczasowo sprawowało trzech najbliższych towarzyszy (*sahaba*): Abu Bakr, Umar i Abu Ubajda, którzy w miejsce zmarłego Muhammada postanowili wybrać kalifa (kalifa). Żaden z następnych przywódców nie odważył się uzurpować sobie władzy i autorytetu, jakie posiadał Muhammad. Dlatego następny kalif był traktowany jako następcą następcy wysłannika Boga, zaś kolejni nazywali siebie po prostu: *halifat Allah* – czyli raczej zastępcami, a nie następnymi wysłannikami Boga⁴. Ta różnica wpłynęła także na to, że pierwszego wybieralnego kalifa, Abu Bakra, uznały tylko Mekka, Medyna i Taif, podczas gdy inne plemiona – z powodu śmierci Muhammada – czuły się zwolnione z przymierzy i przysięgi jemu złożonych.

Kalifowie prawowierni

Problem wybierania kalifów był istotny ze względu na ścierające się w ummie koncepcje władzy. Pierwsza z nich uznawała, że przywództwo po śmierci Proroka powinno przypaść osobie najbardziej zasłużonej dla wspólnoty i religii. Koncepcja ta była zgodna z duchem beduińskim – tradycyjnie wśród tych społeczności wódz plemienny był wybierany. Oczywiście równie silna była druga opcja, która opierała się na pokrewieństwie z rodziną Proroka. Dodatkowo poparta była tradycją muzułmańską, która przekazuje, że podczas pożegnalnej pielgrzymki Muhammad wskazał na Alego – swojego przybranego syna, a zarazem zięcia, mówiąc, że co prawda po nim (Muhammadzie) nie będzie już żadnego proroka, ale Ali będzie dla wszystkich wyznawców obrońcą. Dla szyitów wydarzenie to jest jednoznaczne z wolą Proroka i wskazaniem na prawowitego sukcesora⁵.

Na oznaczenie pierwszych czterech wybieranych kalifów używano określenia „kalifowie prawowierni” (czasem „kalifowie sprawiedliwi”). Sprawowali oni władzę nad wspólnotą w latach 632-661 i – oprócz wspomnianego wcześniej Abu Bakra – byli to: Umar, Usman, Ali. Określenie „kalifowie prawowierni” miało oznaczać ich szczególną

⁴ Por. J. Danecki, *Podstawowe wiadomości...*, dz. cyt., t. 1, s. 39. Por. J. Hauziński, *Burzliwe dzieje kalifatu bagdadzkiego*, Warszawa-Kraków 1993, s. 13.

⁵ Por. tamże, s. 270.

bogobojność oraz oddanie sprawie islamu. Nie bez znaczenia było także to, że tych kalifów wybierała cała wspólnota (co nie znaczy, że nie budzili pewnych kontrowersji; zwłaszcza szyici zdecydowanie odrzucali wszystkich kalifów poza Alim)⁶.

Kalifat dziedziczny

Podstawą dla kalifatu dziedzicznego stał się okres panowania trzeciego kalifa wybieranego – Usmana ibn Affana. Była to wyjątkowa postać w rodzie Umajjadów, który przecież konkurował z Muhammadem i całym jego rodem Haszymitów w Mekce. To właśnie Umajjadzi prowadzili pierwsze kampanie zbrojne przeciwko młodej wspólnocie muzułmanów. Usman był pierwszym konwertytą w tym rodzie, wyróżniającym się szczególną pobożnością. Zarzucano mu jednak nepotyzm, gdyż w czasie jego panowania ważniejsze funkcje we wspólnocie i państwie sprawowali członkowie rodu. Bunt, jaki z tego powodu powstał, zakończył się dla kalifa tragiczną śmiercią w 656 roku.

Następny wybrany kalif, Ali, był, jak wiadomo, zięciem i przybranym synem Muhammada. Nie obroniło go to jednak przed krytyką Umajjadów, w szczególności Mu'awiji, który doprowadził do arbitrażu mającego rozstrzygnąć roszczenia Alego co do sprawowania władzy, a także doprowadzić do ukarania winnych śmierci Usmana. Wynik sądu arbitrażowego był dla Alego niekorzystny, wskutek czego w 660 roku Mu'awija ogłosił się kalifem. Nad całym światem muzułmańskim zaczął panować dopiero rok później po tragicznej śmierci Alego⁷. Mu'awija zadbał o to, by syn Alego, Hasan, zrzekł się swoich praw do kalifatu, wypłacając mu znaczną sumę pieniędzy.

Począwszy od Mu'awiji zmienił się sposób wyłaniania władcy – wybór zastąpiło dziedziczenie. Co prawda po śmierci Mu'awiji z roszczeniami wystąpił młodszy syn Alego, Husajn, który wskazywał na konieczność powrotu władzy do rodu Alego jako jedyne uprawnione. Ale w bitwie pod Karbalą Husajn zginął, zyskując przy tym wśród szyitów status męczennika. Problem sukcesji władzy zaczął narastać, gdy syn Mu'awiji, Jazid, nie pozostawił po sobie spadkobiercy, a władza przeszła – w ramach tego samego rodu – z rodziny Sufjanidów do Marwanidów⁸.

Przez następne 20 lat kalifem był Abd al-Malik. Nie sprawował on swej władzy od razu, gdyż większość Arabów kalifem uznawała

⁶ Por. J.D. Sourdel, *Cywilizacja islamu*, dz. cyt., s. 43-44.

⁷ Por. tamże, s. 44-45.

⁸ Por. tamże, s. 52.

przebywającego w Mekce Abd Allaha Ibn az-Zubajra. Jednak po siedmiu latach opozycja została pokonana i choć kalifat przez cały czas przeżywał trudności, to jednak Abd al-Malik zdołał wprowadzić jedne z najważniejszych reform administracyjnych: językiem urzędowym ogłosił arabski, monety bizantyjskie i sasanidzkie zastąpił arabskimi, zreorganizował armię, a swoją władzę oparł na Syrii i wywodzących się z niej muzułmanach⁹. Niestety, w dłuższej perspektywie to ostatnie posunięcie okazało się zgubne dla całej dynastii. Al-Walid, syn Abd al-Malika, do 715 roku doprowadził do ogromnej ekspansji państwa, które osiągnęło swój maksymalny zasięg. Końcówka panowania Umajjadów nie była dla nich pomyślna. Zaczęli ponosić klęski na wschodzie – z rąk Turków (724 rok), na zachodzie – pod Poitiers (732 rok), w Maghrebie (740 rok).

Panujący w tym okresie Hiszam był ostatnim synem Abd al-Malika. Po jego śmierci nastąpiły walki pomiędzy poszczególnymi frakcjami i rodzinami. Ujawnili się także wrogowie spoza dynastii, którzy, wykorzystując resentymenty pomiędzy poszczególnymi plemionami czy stronnictwami religijnymi, doprowadzili do tego, że w Chorasanie obalono władzę dynastii Umajjadów, do czego przyczyniły się też wystąpienia ruchu haszimijja. W następstwie tego w 749 roku w Al-Kufie w Iraku ogłoszono nowego kalifa – Abu al-Abbasa as-Saffaha, który dał początek dynastii Abbasydów. Abu al-Abbas panował do 754 roku (faktycznie dopiero od 750 roku, po śmierci Marwana, definitywnie kończącego istnienie dynastii Umajjadów)¹⁰. W bitwie pod Zabem poległa większość członków dynastii Umajjadów za wyjątkiem jednego z książąt – Abd ar-Rahmana I, który zbiegł podczas bitwy, a następnie przedostał się do Hiszpanii, gdzie utworzył konkurencyjny wobec Abbasydów kalifat w Kordobie.

Kalifat bagdadzki i jego upadek

Dzieje kalifatu abbasydzkiego obejmowały aż 37 władców, którzy swoją władzę sprawowali pomiędzy 750 a 1258 rokiem, kiedy to Hulagu-chan wraz z mongolską armią zdobył Bagdad, kładąc kres politycznemu znaczeniu dynastii. Jej potomkowie, pod silną protekcją mameluków, utrzymywali się u władzy aż do 1517 roku.

Roszczenia Abbasydów do tytułu kalifa opierały się na tym, że pradziadek Abu al-Abbasa as-Saffaha, Abbas ibn Abd al-Muttalib, był jednym z najmłodszych stryjów Muhammada. Abbasydzi negowali

⁹ Por. J. Danecki, *Podstawowe wiadomości...*, dz. cyt., t. 1, s. 44.

¹⁰ Por. J. Hauziński, *Burzliwe dzieje...*, dz. cyt., s. 39-40.

przy tym prawa Umajjadów. Twierdzili, że w plemiennej strukturze Kurajszytów – jako potomkowie Umajji – należeli do innego klanu niż Muhammad (na marginesie warto zaznaczyć, że współczesny Abu Bakr al-Baghdadi twierdzi, iż pochodzi z rodu Haszymitów, potomków Muhammada, co ma stanowić legitymację jego władzy¹¹).

Tak jak władza Umajjadów opierała się na środowisku syryjskim, tak władza Abbasydów bazowała na Iranie. Stąd w 762 roku przeniesiono stolicę z Damaszku do Bagdadu¹². Początki abbasydzkich kalifów nie były łatwe – w dalekiej Hiszpanii odbudowywała się władza Umajjadów, a wielu dotychczasowych arabskich zwolenników Abbasydów odwróciło się od nich z powodu popierania przez nich i integrowania dynastii z kulturą perską. Odcieśli się od nich np. szyici, którzy wpieryw poparli kalifów bagdadzkich ze względu na stosunkowo bliskie pokrewieństwo Abbasydów z Muhammadem. Doprowadziło to do powstania w Mekce w 786 roku. Problem stwarzało też Cesarstwo Bizantyjskie, walczące z kalifatem o panowanie nad Anatolią i Syrią¹³.

Jednym ze sposobów poradzenia sobie z tymi trudnościami było stworzenie przez Abbasydów całkowicie lojalnej im armii, złożonej głównie z niewolników, których potocznie zwano Turkami lub ghilmanami. W niedalekiej przyszłości wojska te przejęły faktyczną kontrolę nad kalifatem. Od IX wieku w jednolitym dotąd kalifacie zaczęły pojawiać się tendencje odśrodkowe. Poszczególne prowincje dążyły do niezależności. Kalifowie zaczęli być marionetkami w rękach coraz potężniejszych emirów, którzy od czasów Ibn Raika (*amir al-umara*) stali się świeckim ramieniem władzy kalifa. Ten ostatni miał odtąd sprawować funkcje reprezentacyjne. W wyniku tego w całym imperium dochodziło do rozruchów, które wynikały z działania różnych grup interesów. Abbasydzi pewną samodzielność odzyskali podczas panowania An-Nasira (1180-1225). Jednak nadciągająca armia mongolska unicestwiła polityczne ambicje dynastii zdobyciem Bagdadu w 1258 roku¹⁴.

Dziesięć dni po zdobyciu miasta został stracony ostatni urzędujący kalif Al-Mustasim. Na nim jednak nie skończyła się historia rodu. Abbasydzi pozostający w Egipcie nadal kierowali religijnymi sprawami muzułmanów. Ostatni z kalifów abbasydzkich, Mutawakkil III,

¹¹ Por. <http://wazne-sprawy.pl/kalif-smierci/> [dostęp: 1.01.2015].

¹² Por. J. Hauziński, *Burzliwe dzieje...*, dz. cyt., s. 49 n.

¹³ Por. J. Danecki, *Podstawowe wiadomości...*, dz. cyt., t. 1, s. 42-43; J.D. Sourdell, *Cywilizacja islamu*, dz. cyt., s. 54-55.

¹⁴ Por. J. Hauziński, *Burzliwe dzieje...*, dz. cyt., s. 487 n.

po zdobyciu Egiptu przez Turków został w 1517 roku zaproszony przez Selima I na dwór w Konstantynopolu. Sułtan zamierzał na nowo osadzić kalifa w Bagdadzie. Wskutek walk tak się jednak nie stało. Następca sułtana, Sulejman Wspaniały, pozwolił kalifowi wrócić do Kairu. Tam w 1545 roku umarł ostatni abbasydzki władca.

Działania Abu Bakra al-Baghdadiego i jego próby reaktywacji kalifatu

Po śmierci Mutawakkila III roszczenia do tytułu kalifa zgłaszało wielu rządzących. Byli to zarówno osmańscy sułtanowie, władcy z dynastii Mogołów w Indiach, jak i władcy Jemenu na przełomie XVII i XVIII wieku. Ostatecznie żaden z władców nie został ustanowiony kalifem ani też powszechnie uznawanym za niego, pomimo że tytuł „kalif, książę wiernych” pojawił się nawet w traktacie pokojowym z 1774 roku.

Ostatecznie 3 marca 1924 roku Wielkie Zgromadzenie Narodowe Turcji zniosło instytucję kalifatu¹⁵. Jednak współcześnie coraz częściej słyzy się o różnych próbach reaktywacji tej instytucji. Ma ona nadać dodatkową legitymację działaniom grup zbrojnych islamistów i dżihadystów w różnych częściach świata.

Przywódcą jednej z najgłośniejszych w ostatnich czasach grup o podłożu fundamentalistycznym jest Abu Bakr al-Baghdadi, ogłaszający się od niedawna nowym kalifem. Trudno o w pełni wiarygodne informacje na jego temat. Te, które pojawiają się w mediach, najczęściej w Internecie, budują w miarę spójny obraz tej osoby. Abu Bakr, urodzony prawdopodobnie w 1971 roku w Samarze na terenie Iraku, znany jest także jako Abu Du'a lub Ibrahim Awwad Ibrahim Ali al-Bardi as-Samarra'i (najprawdopodobniej jest to jego prawdziwe imię i nazwisko) bądź po prostu jako kalif Ibrahim¹⁶. Wyrażenie „al-Baghdadi” stanowi jego pseudonimem, dookreślenie miejsca, z którym się utożsamia (przez studia oraz urząd).

Abu Bakr na pewno ukończył studia na Uniwersytecie Bagdadzkim i doktoryzował się w zakresie prawa islamskiego oraz historii islamu. W jego biografii odnajdziemy także ślady afgańskie. Pochodzą one z 90. lat ubiegłego stulecia, kiedy przebywał w Talibanie i współpracował z dżihadystami. Właśnie tam rozpoczął współpracę z Abu Musabą

¹⁵ Por. J. Danecki, *Podstawowe wiadomości...*, dz. cyt., t. 2, s. 208-219 (aneks).

¹⁶ Por. <http://www.webcitation.org/62d4QbpRM> [dostęp: 5.10.2011]; <http://www.newsweek.com/abu-bakr-al-baghdadi-abu-dua-invisible-sheikh-awwad-ibrahim-ali-al-badri-al-282939> [dostęp: 11.08.2014].

az-Zarkawim¹⁷. Do Iraku wrócił zaraz po 2001 roku, kiedy to rozpoczęła się amerykańska akcja odwetowa po zamachu na wieżę World Trade Center w Nowym Jorku¹⁸.

Abu Bakr już za czasów Saddama Husajna należał do radykalnej organizacji islamskiej. W momencie inwazji amerykańskiej na Irak był imamem w rodzinnym mieście. Gwałtowna radykalizacja jego poglądów została prawdopodobnie spowodowana czteroletnim aresztem w Camp Bucca, z którego miał zostać zwolniony w wyniku amnestii dopiero w 2009 roku. Powodem jego aresztowania był fakt, że krótko po wybuchu wojny w Iraku założył wraz ze współpracownikami Armię Grupy Sunnickiej (JJASJ), a także sprzymierzył się z al-Ka'ida w Iraku i służył pod rozkazami az-Zarkawiego. W tym okresie zajmował się przerzucaniem przez granicę zagranicznych bojowników islamskich. Był też samozwańczym emirem Rawy. Tam zasłynął z brutalności, z której dziś słynie Islamic State of Iraq and Sham (ISIS)¹⁹. W Rawie Abu Bakr piastował urząd przewodniczącego sądu opartego na prawie szariackim. Był też inspiratorem publicznych egzekucji osób podejrzanych o wspieranie amerykańskich wojsk.

Al-Baghdadi prawdopodobnie aż dwa razy był zatrzymywany przez antyterrorystyczną koalicję. Rok przed osadzeniem w Camp Bucca spędził w więzieniu 10 miesięcy za działalność związaną z dżihadem. Jednak w kontekście późniejszej działalności szczególnie interesujący jest jego czteroletni pobyt w amerykańskim obozie. Jak niektórzy przyznają, właśnie ten obóz stał się – wbrew woli Amerykanów – szkołą terroryzmu. I choć nie uznawano wówczas Al-Baghdadiego za szczególnie groźnego terrorystę, to właśnie tu zaczął on montować siatkę, która wyniosła go na szczyt grupy terrorystycznej²⁰.

Cechą charakteru Abu Bakra ma być niesamowita umiejętność jednania sobie sojuszników, ale także zdolność do prowadzenia strategii wojskowej i operacji taktycznych. Poczynania wojskowe były

¹⁷ Odnosnie do roli az-Zarkawiego zob. <http://www.mpolska24.pl/post/6725/kalifat-panstwo-islamskie-spelniony-sen-al-kaidy> [dostęp: 8.08.2014].

¹⁸ Por. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/10948846/How-a-talented-footballer-became-worlds-most-wanted-man-Abu-Bakr-al-Baghdadi.html>, aktualizacja 11.11.2014; <http://www.spiegel.de/politik/ausland/abu-bakr-al-baghdadi-das-leben-des-is-anfuhrers-a-1019227.html> [dostęp: 19.02.2015].

¹⁹ Por. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/07/baghdadi-vision-new-caliphate-20147184858247981.html>, aktualizacja [dostęp: 1.07.2014], także <http://wazne-sprawy.pl/kalif-smierci/> [dostęp: 1.01.2015].

²⁰ Por. www.polskatimes.pl/arttykul/3504635,abu-bakr-albaghdadi-nowy-bin-laden-ktorego-wychowali-amerykanie,id,t.html?cookie=1 [dostęp: 13.07.2014].

nadzorowane przez stworzoną i kontrolowaną przez niego Radę Szury, a problemy dezercji oraz wewnętrznej krytyki szybko rozwiązywał aparat bezpieczeństwa. Powstał też specjalny fundusz darowizn, który zbierał środki na zadania celowe. Nauczając w irackich meczetach, a równocześnie kierując bojówkami islamskimi, Abu Bakr wszedł do Rady Konsultacyjnej Islamskiego Państwa w Iraku i Lewancie i wkrótce (2010 rok) został jego przywódcą. Tu znowu zasłynął z brutalności. Prowadził przede wszystkim zamachy bombowe na szyickich cywilów oraz lokalnych przywódców sunnickich.

Znaczenie Al-Baghdadiego wzrosło po zakończonych niepowodzeniem rozmowach w sprawie połączenia ISIS i Frontu Obrony Ludności Lewantu, działającego na terenie Syrii (obie organizacje powiązane były z al-Ka'ida). Ajman az-Zawahiri, przywódca al-Ka'idy, chciał, aby ISIS skupiła się na walce w Iraku, a Front miałby działać w Syrii. Al-Baghdadi nie zgodził się z tą koncepcją. Już wtedy podjął decyzję o odbudowie kalifatu na terytorium Syrii i Iraku, co miałyby być nawiązaniem do historycznego kalifatu bagdadzkiego (stąd i jego pseudonim). W jego zamierzeniach kalifat miał się rozwinąć w jednolite państwo islamskie, zamieszkałe przez wszystkich muzułmanów²¹.

Konflikt Abu Bakra z Ajmanem az-Zawahirim rozpoczął się już wcześniej. Ten ostatni nieprzychylnie patrzył na współpracę Al-Baghdadiego z az-Zarkawim. Pretensje wynikały z brutalności i bezkompromisowości dżihadystów dowodzonych przez Abu Bakra. Było to też jednym z powodów, dla których az-Zawahiri odradzał Osامية bin Ladenowi powierzanie zbyt ważnych funkcji irackiej al-Ka'idzie. Konflikt między tymi przywódcami potęgował się, co w 2014 roku doprowadziło do rozejścia się ich dróg²².

Abu Bakr swoje rozmowy – nawet z dowódcami wiernych mu oddziałów – przeprowadzał często w masce i przez długi czas nie publikował żadnych przesłań do swoich zwolenników, dlatego do lipca 2014 roku znane były tylko dwa jego zdjęcia²³. Pierwsze nagranie opublikował dopiero 5 lipca 2014 roku – i tylko po to, by zdementować informacje o swej śmierci. Film przedstawiał zarejestrowane dzień wcześniej w meczecie w Mosulu kazanie.

29 czerwca 2014 roku Al-Baghdadi ogłosił się władcą Państwa Islamskiego, zajmującego tereny okupowane w Iraku i Syrii. Od tego momentu posługuje się tytułem kalifa o imieniu Ibrahim ibn Awwad. Według Turkiego al-Binaliego, oficjalnego biografa Al-Baghdadiego,

²¹ Tamże.

²² Por. www.bbc.com/news/world-middle-east-27801676 [dostęp: 5.07.2014].

²³ Tamże.

tytuł ten przynależy mu z racji pochodzenia z tego samego plemienia Kurajszytów, z którego wywodził się sam Muhammad²⁴. Powstanie Państwa Islamskiego stanowi poważny problem nie tylko dla integralności Syrii czy Iraku, ale jest także niebezpieczne dla Libanu oraz stanowi wyzwanie dla bezpieczeństwa i stabilności irackiego Kurdystanu.

Czy Abu Bakr Al-Baghdadi rzeczywiście spełnia kryteria wyboru na kalifa²⁵? Pomijając jego pochodzenie, którego zwolennicy ISIS chcą doszukiwać się w rodzie Haszymitów (z niego wywodził się także Muhammad), kalif powinien odznaczać się cechami kalifów prawowiernych: być hojnym, prawym, odważnym, posiadać znakomitą wiedzę religijną. Niezbędne byłoby więc udowodnienie posiadania tych cech, co, subiektywnie rzecz biorąc, może nie być trudne, patrząc na biografię Al-Baghdadiego.

Znacznie ważniejsze wydaje się być drugie kryterium – szura, czyli zasada wzajemnej konsultacji²⁶. Koran wręcz zleca posługiwanie się nią, na co wskazują też hadisy przedstawiające Muhammada często radzącego się swoich towarzyszy. Deklaracja ISIS informuje, że szura dokonała się wśród liderów i członków władz ISIS, którzy jednocześnie złożyli przysięgę podporządkowania się Abu Bakrowi. Mogłoby to oznaczać, że Al-Baghdadi wyczerpuje wszystkie warunki do bycia kalifem. Jako element dodatkowy można potraktować oparcie jego przemówienia inauguracyjnego na słowach pierwszego kalifa, Abu Bakra²⁷.

Jednakże nie brakuje głosów polemizujących z tą interpretacją. W oświadczeniu Federacji Muzułmańskich Uczonych²⁸ najistotniejsze jest wytknięcie zbyt małej reprezentatywności szury oraz wskazanie, że legalność wyboru kalifa nie tylko opiera się na normach prawnych i rozumowych, lecz pełnomocnictwo ma mu dać także naród. Jest to stara zasada mówiąca o tym, że kalif bez poparcia wspólnoty staje się zwykłym uzurpatorem.

Faktem jest, że *ba'ayah*, czyli poparcie, złożyło Al-Baghdadiemu kilka znaczących organizacji islamistycznych, np. Boko Haram, Armia Lewantu, Ansar Al-Islam, jemeński AQAP, kilka grup palestyńskich.

²⁴ Por. <http://wazne-sprawy.pl/kalif-smierci/> [dostęp:1.01.2015].

²⁵ Por. <http://lewica24.pl/problemy-dnia/5152-ustroj-kalifatu.html> [dostęp: 9.09.2014].

²⁶ Tamże.

²⁷ Por. <https://informatorcodzienny.wordpress.com/2015/01/08/przywodca-panstwa-islamskiego-wystosowal-odezwe-do-niewiernych/>, aktualizacja [dostęp: 8.01.2015].

²⁸ <http://lewica24.pl/analizy/5140-kalifat-isis-ziemia-obiecana-dzihadu.html> [dostęp: 6.09.2015]

Z drugiej strony wszystkich tego typu formacji jest na Bliskim Wschodzie kilkaset. Ponadto największe syryjskie organizacje, zwłaszcza Jabhat al-Nusr, wyrażały swój sprzeciw wobec prawa Abu Bakra do tytułu kalifa. Nie można bowiem domagać się przysięgi podporządkowania po fakcie²⁹.

Także jeden z największych współczesnych autorytetów, Abu Muhammad al-Maqdisi³⁰, kwestionuje prawo Abu Bakra do tytułu kalifa. Twierdzi, że po pierwsze jeszcze nie czas na ogłoszenie kalifatu, a po drugie Abu Bakr powinien dążyć do jedności w szurze z Al-Kaidą i Al-Zawahirim. Tymczasem, jak wiadomo, Abu Bakr zerwał z nimi wszelkie kontakty. W innych dokumentach wskazuje się też, że ustanowione przez Muhammada prerogatywy kalifa są daleko mniejsze niż te, które w swych wystąpieniach deklaruje ISIS³¹.

Znaczenie kalifatu i wnioski

Feudalna koncepcja kalifatu – jako przywództwa autonomicznego, któremu wyznawcy islamu podlegali nie tylko administracyjnie, ale także religijnie – zakończyła się wraz z zakwestionowaniem mandatu sprawowanej władzy jeszcze w czasach średniowiecza. Przyczyniła się do tego nie tylko wewnętrzna opozycja, ale i zewnętrzni najeźdźcy, którzy, choć z czasem przyjmowali religię islamu, nie do końca rozumieli funkcję kalifa jako zwierzchnika władzy religijnej i politycznej, strażnika czystości przekazu wiary oraz ucieleśnienie idei, wedle której zasady Koranu decydują o wszystkich aspektach życia wyznawców.

Można więc powiedzieć, że kalifat to nie tyle konkretne państwo³², ile raczej ustrój polityczny i koncepcja sprawowania

²⁹ Por. <http://www.fzp.net.pl/spoleczenstwo/czego-naprawde-zada-isis> [dostęp: 3.09.2015].

³⁰ Tamże.

³¹ Ostatnie wydarzenia stawiają jednak pewne znaki zapytania odnośnie do możliwości pełnienia funkcji kalifa przez Abu Bakra. Powodem miałyby być odniesione przez niego rany w marcowych nalotach: "Yesterday, it was reported by the Guardian that the terror group's caliph, Abu Bakr al-Baghdadi, was seriously wounded in a U.S. coalition airstrike in western Iraq in March, leaving him with injuries which allegedly rendered him incapable of carrying out the day-to-day duties as caliph. The revelation raised questions about the leadership structure of the group and reportedly led to frantic meetings between senior ISIS officials on life after Baghdadi", w: <http://www.newsweek.com/isis-replace-injured-leader-baghdadi-former-physics-teacher-324082>, [dostęp: 22.04.2015]. Inne media podają, że nowym liderem miałyby obecnie być Abu Alaa Afri.

³² Ostatnim, najtrudniejszym warunkiem bycia kalifem jest posiadanie własnego

władzy³³. Faktu istnienia (dawniej) państwa o takim ustroju nie można bowiem traktować tylko jako wiadomości historycznej. Kalifat można bowiem odczytywać także symbolicznie – jako koncepcję funkcjonowania wyznawców islamu we współczesnym świecie. Wprowadzenie kalifatu nie musi dziś oznaczać utworzenia jednego organizmu państwowego. Bardziej może oddziaływać na sferę mentalną i religijną, a także duchową. Owszem, konsekwencją takiego działania może być (lub będzie) wprowadzanie prawa szariatu w konkretnych państwach lub ich częściach, jak to widać na przykładzie ISIS. Bardziej chodzi tu jednak o nawiązanie do islamskiej idei kalifa jednoczącego wspólnotę muzułmańską. Siła oddziaływania kalifatu i jego znaczenie wcale nie musi wynikać z jego potencjału obronnego czy gospodarczego, gdyż o wiele ważniejszy jest jego potencjał teologiczny.

Istotne jest to, że w praktyce żadnemu państwu islamskiemu nie zależy na powstaniu kalifatu – mniejsza o to, czy tylko symbolicznego, czy też faktycznego organizmu państwowego. Gdyby kalifat powstał, wszystkie muzułmańskie państwa straciłyby sens istnienia, a dynastie lub rządy nimi kierujące utraciłyby legitymację swojej władzy nad muzułmanami. Także państwa niemuzułmańskie o znacznym odsetku wyznawców islamu czułyby się zagrożone, choć nie tyle na płaszczyźnie integralności terytorialnej, ile w możliwości faktycznego zarządzania swoimi obywatelami³⁴.

Znacznie większe reperkusje dotyczyłyby jednak wyznawców islamu, którzy musieliby podporządkować się prawom ustanowionym przez kalifa – i to niezależnie, czy mieszkaliby w granicach jego terytorialnej władzy, czy też nie. Co więcej, komentator Koranu Al-Qurtubi³⁵ wskazuje, że kalifat nie jest możliwością, wyborem, lecz raczej obowiązkiem wspólnoty muzułmańskiej. Wspólnota musi mieć bowiem lidera, który będzie nią kierował w aspekcie duchowym i politycznym. Kodeks ogłoszony przez ISIS nie pozostawia większych złudzeń co do tego, że będzie to bardzo restrykcyjne prawo.

terytorium, na którym kalif mógłby wprowadzić prawo szariatu. Zob. <http://www.fzp.net.pl/spoleczenstwo/czego-naprawde-zada-isis> [dostęp: 3.09.2015].

³³ Por. www.mpolska24.pl/post/6725/kalifat-panstwo-islamskie-speelniony-sen-al-kaidy aktualizacja [dostęp: 8.08.2014].

³⁴ Por. <http://swiat.newsweek.pl/kto-stoi-za-islamistami-w-syrii-i-w-iraku-newsweek-pl,artykuly,346788,1.html>, [dostęp: 13.09.2014]; <http://www.fzp.net.pl/spoleczenstwo/czego-naprawde-zada-isis> [dostęp: 3.09.2015].

³⁵ Por. <http://www.mpolska24.pl/post/6725/kalifat-panstwo-islamskie-speelniony-sen-al-kaidy> aktualizacja [dostęp: 08.08.2014].

WITOLD PSUREK

Kalifat i współczesna próba jego reaktywacji**Streszczenie**

Od śmierci Muhammada umma borykała się z problemem wyłonienia powszechnie akceptowanego przywódcy. Spór ten musiał jednak zakończyć się jakimś konsensusem. Pierwszym rozwiązaniem był okres tzw. kalifów wybieralnych, przez większość akceptowanych ze względu na ich bliskość czasową z Prorokiem i świadectwo życia. Późniejszą praktyką stał się dziedziczny kalifat Umajjadów, a następnie Abbasydów. Instytucja ta zakończyła się wraz z upadkiem Bagdadu w 1258 roku. Wielokrotnie podejmowano bezowocne próby reaktywacji kalifatu, który w ostateczności został zniesiony w 1924 roku. Dziś wraca się do tej idei. Ogłoszony w 2014 roku kalifem Abu Bakr al-Baghdadi, przywódca Państwa Islamskiego (ISIS), jest dosyć zagadkową postacią i jednym z najbardziej niebezpiecznych przywódców terrorystycznych na świecie. W kontekście jego osoby pojawiają się pytania dotyczące kryteriów i ważności dokonania tego wyboru, jak również zasadności innych muzułmańskich form sprawowania władzy.

Słowa kluczowe: Abbasydzi, autorytet religijny, kalifat, Muhammad, Umajjadzi, władza w islamie.

WITOLD PSUREK

Caliphate and the contemporary attempt at its reactivation**Abstract**

After the death of Muhammad, the ummah had a problem how to select one universally accepted leader. For some time, they were elected by the majority of Muslims for their worthy conduct and friendship with the Prophet. These were the elected caliphs. Later, the caliphate became hereditary, hold first by the Umayyads, and then the Abbasids. The caliphate ended with the fall of Baghdad in 1258. There have been many fruitless efforts to reestablish caliphate. It was finally abolished in 1924. Today, some reanimate the idea of caliphate. Abu Bakr al-Baghdadi, declared caliph in 2014, head of the Islamic State (ISIS), is quite a puzzling person, one of the most dangerous global terrorist leaders. There are some questions concerning the criteria and validity of his election and legitimacy of other Muslim forms of authority.

Keywords: Muhammad, caliphate, Umayyads, Abbasids, authority in Islam, religious authority.